

Ebûbekir Kânî ve şiirinde mahallîleşme etkisi

Dr. İlyas YAZAR*

Özet

XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı şâir ve nesir yazarlarından olan Tokatlı Ebû Bekir Kânî Efendi 1711-1791 yılları arasında yaşamıştır. Klâsik şiir anlayışına uygun Divân'ı yanında manzum ve mensur letaifnamesi, hezliyat ve çeşitli mektupları da bulunmaktadır. Döneminin önemli mizah ustalarından birisidir. Bu makalede Kânî'nin biyografisi üzerinde durularak şiirlerinde görülen yerel söyleyişler ve mahallîleşme etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ebubekir Kânî, Divan Şiiri, Üslup, Mahallîleşme, Atasözleri, Deyimler

Ebûbekir Kânî and Mahallîleşme effects at his poem

Dr. İlyas YAZAR

Abstract

Ebû Bekir Kânî Efendi (1711-1791, Tokat) is a poet and prose writer of 18th century Divan Literature. Kani, who wrote lyrics, prose, letaifname, hezliyat, and different kinds of letters. Kani is an important master of humour of his time. At this article have been evaluated the local speaking ways and (mahallîleşme) effect in Kani's poems by to dwell upon biography of Kani.

Key Words: Ebubekir Kânî, Ottoman Poetry, Style, Local, Proverb, Idiom

* Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı.
i.yazar@deu.edu.tr

Giriş:

Tokatlı Ebû Bekir Kânî Efendi, XVIII. yüzyılın yetiştirmiş olduğu şâir ve münşîlerimizden birisidir. Mizahın hayatında önemli yer tuttuğu Kânî, klâsik şiir geleneği etkisindeki mürettep divanının yanında, letâif ve mektuplarıyla da yaşadığı devrin kültür tarihine önemli katkılarda bulunmuştur.

Klâsik Türk edebiyatında verdikleri eserlerle adlarının unutulmamasını sağlayan güçlü şâirler yanında, ikinci derece şâirlerle ilgili olarak bilimsel anlamda çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Kimi şâirler ise eserleri yanında, temsil ettikleri anlayış ve sanat görüşleri açısından unutulmayanlar kervanına katılmıştır. Çalışmamıza konu olan Kânî de devrinin ikinci sınıf şâirleri arasında yer almaktadır.

Ebû Bekir Kânî Efendi'nin hayatına dair şâir biyografileri hakkında temel başvuru kaynakları arasında sayılan şuarâ tezkirelerinde ve ölümünden sonraki çeşitli kaynaklarda verilen bilgilerin sınırlı bir çerçevede kaldığı görülmektedir.¹

Hayatı:

Ebû Bekir Kânî Efendi 1712 (H.1124) yılında Tokat'ta dünyaya gelmiştir.² Doğumu ve ailesi ile ilgili kaynaklarda bunun dışında herhangi bir bilgi bulunmayan Kânî, tahsil hayatına Tokat'ta başlamıştır.³ Gençlik yıllarında nazım ve nesirle, nükteli biçimde söylediği şiirlerle şöhrete ulaştığı bilinmektedir.⁴

Gençlik yıllarında dünyevi zevkleri tatmaktan uzak kalmayan Kânî bu dönemde rindçe bir yaşam sürmeye başlamışsa da, bu durum fazla uzun sürmemiştir.⁵ Gençlik yıllarında, iç dünyasındaki bunalım ve arayışlarının devam ettiği bir dönemde, Mevlevî şeyhi Abdülahad Dede ile karşılaşmıştır. Abdülahad Dede'ye intisap ederek Mevlevîlik dairesine giren Kânî, 39-40 yaşlarına kadar Tokat Mevlevîhânesi'ne devam etmiştir.⁶

¹ Vakanüvis Mehmed Edip Efendi, *Târih-i Edib*, İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümü, No:3220, vr:116 v.d.; Fatin Efendi, *Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'âr*, İstanbul 1271, s.352-353; Şeyhülislam Arif Hikmet, *Mecmuâtü't-Terâcim*, İstanbul 1254, vr. 55ab; Şefkat, *Tezkire-i Şefkat*, İstanbul 1259, vr.59b; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, (Haz.: Nuri Akbayar) İstanbul 1996, C.III, s.865; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, C.II, s.392; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s.261-262; Ebuzziya Tevfik, *Nümûne-i Edebiyât-ı Osmâniye*, İstanbul 1330, s.49; Şehabettin Süleyman, *Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye*, İstanbul 1328, s.231-232.

² Kânî'nin Tokatlı olduğunu ve orada doğduğunu Muallim Naci, "Esâmî"de kaydetmektedir. (bkz.: Muallim Nâci, a.g.e., s.261); Ayrıca Tokatlı olduğunu bir fıkrasında da "...Feyzullah! Sen zannedersin ki, bu Kânî dedikleri adam Tokad-ı bihişt-âbâdda Âdem imiş" şeklinde söylediği bilinmektedir. (bkz.: Muallim Nâci, *Osmanlı Şâirleri* (Haz.: Cemal Kurnaz), İstanbul, 1995, s. 256)

³ Muallim Nâci, a.g.e., s.261.

⁴ Muallim Nâci, a.g.e., s.262.

⁵ Ahmed Rifat Efendi, *Lügat-ı Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul 1299, C. I, s. 70.

⁶ Vakanüvis Mehmed Edip Efendi, a.g.e., vr. 117; Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 392.

Ebû Bekir Kânî Efendi, gençlik yıllarında şiir ve inşâdaki başarısıyla çevresindekilere kendini kabul ettirmiştir.⁷ Ancak o, asıl şöhrete 1755 (H. 1168) yılında Hekimoğlu Ali Paşa⁸ ile tanıştıktan sonra ulaşmıştır. Dönemin Trabzon valisi olan Hekimoğlu Ali Paşa, üçüncü kez sadrazam tayin edildiğinde Trabzon'dan İstanbul'a dönerken Tokat'a uğramıştır. Paşa'nın Tokat'a uğramasını fırsat bilen Kânî Efendi, Paşa'ya bir kasîde ve tarih sunmuştur. Kânî'nin yetenekli bir genç olduğunu fark eden Ali Paşa, onu maiyetine almaya karar vermiş, Kânî'nin bağlı olduğu Tokat Mevlevihanesi Şeyhi Abdulahad Dede'nin de iznini alarak 1755 yılında onu İstanbul'a götürmüştür.⁹ Hekimoğlu Ali Paşa, İstanbul'a geldikten sonra Kânî Efendi'yi, eğitim düzeyinin artması ve devlet terbiyesi alması için Dîvân-ı Hümâyûn kalemine yerleştirmiştir.¹⁰ Dîvân-ı Hümâyûn kalemindeki eğitimini, normal eğitim süresinden daha kısa bir süre içinde başarı ile tamamlayan Kânî Efendi'ye *Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn* pâyesi verilmiştir.¹¹

Hekimoğlu Ali Paşa, 1755 yılının sonlarına doğru sadarettten uzaklaştırılarak Silistre'ye gönderilmiştir. Tokat'tan Paşa'nın himayesinde İstanbul'a gelen Kânî Efendi kısa sürede İstanbul'daki yaşamdan ve bürokrasiden sıkılmıştır. Paşa ile birlikte onun divan kâtibi olarak Silistre'ye giden Kânî, burada bir müddet kalmış, daha sonra Paşa'nın yanından ayrılarak Eflak ve Rusçuk bölgelerinde bulunmuştur. Buralarda eşraftan bazı kimselerle Ulah beylerinin kâtipliklerini de yaptığı bilinmektedir. Yine bu dönemde Eflak voyvodası İskerletzâde Konstantin Bey'in Bükreş'te özel kâtipliği görevini de yürütmüştür. Balkanların değişik

⁷ Muallim Nâci, a.g.e., s.262.

⁸ Ebû Bekir Kânî Efendi'nin hayatında dönüm noktasını belirleyen Hekimoğlu Ali Paşa, 1688 (H.1100) yılında İstanbul'da doğmuş, Reisi'l-Etibbâ Nuh Efendi'nin oğludur. III. Ahmed tarafından Bevvâbin-i Dergâh-ı Âli zümresine dahil edilmiş, silahşör rütbesiyle akranlarından öne çıkmış, tecrübe kazanması için Damat Ali Paşa tarafından Zile Voyvodahlığı görevine atanmış, daha sonra Türkmen Ağalığı ve Rumeli payesiyle birlikte Adana vilayeti ve Halep vilayetinde (1724/1137) görev yapmıştır. Bu görevlerini takiben Azerbaycan ve Tebriz fetihlerinde bulunmuş, 1725 (1138)'de Anadolu Eyaleti, Tebriz Seraskerliği ve Şehr-i Zor Eyaleti (Kerkük) görevlerine atanmış, İran'ın Tebriz'i geri alması üzerine 1731 (1144)'de Tebriz'i yeniden fethetmiş ve Erzurum'a döndüğünde bu kez sadaret makamı ile ödüllendirilmiştir. I. Mahmud ve III. Osman dönemlerinde üç kez sadaret makamında görev alan Ali Paşa bu makama ilk atandığında 3,5 yıl kadar görev yapmış, ardından 1735 (1148) yılında azledilip Midilli'ye gönderilmiştir. 1736 (1149)'da Bosna Eyaletine nasbolunan Paşa, Belgrad'ı kurtarmış, 1740 (1153)'da Mısır Valisi olarak Kölemenleri susturmuş, 1743 (1155)'de ikinci kez sadaret makamına getirilmiştir. Bir buçuk yıl yönetimde kalan Paşa 1156'da azledilip yeniden Midilli'ye gönderilmiştir. Daha sonra Bosna ve Halep valilikleri, Anadolu Eyaleti ve Şark Seraskerliği gibi değişik görevlerde bulunan Paşa 1754 (1168) yılında üçüncü kez sadrazam tayin edilmişse de hakkında çıkartılan dedikodu ve söylentiler sebebiyle 3,5 ay sonra tekrar azledilip idama mahkûm edilmiştir. Valide Sultan'ın araya girmesiyle önce Kıbrıs'a, sonra da Rodos'a gönderilmiş, ardından 1756 (1169)'da tekrar Mısır'a, bir yıl sonra da Anadolu Vilayetine atanan Ali Paşa, aynı yıl (1757/1170) Kütahya'da hayata gözlerini kapamıştır. (Şemseddin Sâmî, *Kâmusu'l-A'lâm*, C.4, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996, s.3187)

⁹ Fatim, a.g.e., s.352-353; Muallim Nâci, a.g.e., 261; Sırrı Akıncı, "Hekimoğlu Ali Paşa ve Kânî Efendi", *Hayat-Tarih Mecmuası*, Ekim 1971, C.2, S.9, s.17.

¹⁰ Vakanüvis Mehmed Edip Efendi, a.g.e., vr.117; Fatim, a.g.e., s.353; Şeyhülislam Arif Hikmet, a.g.e., s.55b.

¹¹ Mehmed Süreyya, a.g.e., s.865

bölgelerinde dilediğince bir hayat süren şâir, mektuplarının pek çoğunu bu dönemde kaleme almıştır.¹²

Ebû Bekir Kânî'nin Bükreş'te geçirdiği yıllarda, içkiye mübtelâ olduğu ve mübtezel bir hayat yaşadığına dair bilgiler kaynaklarda rivayetlere dayalı olarak yer almaktadır. Kânî'ye atfedilen ünlü “*Kırk yıllık Kânî olur mu yanî*” sözü de yine bu dönemle ilgilidir.¹³

Kânî, 1755 yılında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra yaşadıklarını Dîvân'ında yer alan *Hasb-i Hâl*'inde ayrıntılı olarak kaleme almış, Eflâk ve Rusçuk gibi gezip dolaştığı beldelerle ilgili izlenimlerini anlatmıştır.¹⁴

Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın 1782 yılında Kânî'yi İstanbul'a davet etmesi ile Kânî'nin yirmi yedi yıllık gurbet yaşamı ve İstanbul özlemi sona ermiştir.¹⁵ Kânî 1782 tarihinde İstanbul'a döndüğünde, Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın dîvân kâtipliği yanında devlet ricâlinden bazı kimselerin kâtiplik görevlerini de yapmıştır.

Kânî, saray âdâb ve teşrifatına uyum sağlayamamıştır. Yeğen Mehmed Paşa ile olan senli-benli ilişkileri ve Paşa'ya ait bazı sırları ifşâ etmesi üzerine idama mahkum edilmiştir. Hakkında idam cezası verilen Kânî Efendi, bu cezadan Reisü'l-küttâb Hayri Efendi'nin araya girmesiyle kurtulmuş ve *kalebent* olarak Limni adasına sürgüne gönderilmiştir.¹⁶

Malları müsadere edilerek sürgüne gönderilen Kânî Efendi'nin, Limni adasındaki sürgün yıllarını sıkıntı ve yokluk içinde geçirdiği bilinmektedir. Bu yıllarda yazmış olduğu mektuplarında, birkaç aydır tütünsüz kaldığından nargilesinin gümüş başlığına sarılı duran hortumunun gözüne yılan gibi görüldüğünden bahsetmesi yaşadığı sıkıntıların boyutunu

¹² Osman Horata, “Son Klâsik Dönem”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 2006, s.474.

¹³ Ebû Bekir Kânî'nin Bükreş'te bulunduğu sırada bir Romen güzeline âşık olduğu, güzelliği kadar dinine de bağlı olan kızın Kânî'yi Hıristiyanlığa davet ettiği, bunu kabul etmezse onunla evlenmeyeceğini söylemesi üzerine Kânî'nin günümüzde atasözü olarak kullandığımız “*Kırk yıllık Kânî olur mu Yanî*” sözünü söylediği ifade edilmektedir. (Önder Göçgün, “18. Yüzyıl Klâsik Türk Şiiri'nin Nüktedan Bir Mevlevî Şâiri: Tokat'lı Kânî”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara 1987, s.569); Başka bir rivayete göre ise sevdiği Romen kız Kânî'ye, içkiye tövbe etmesi şartıyla kendisiyle evlenebileceğini söylemiş, ancak aşk derdinden dolayı içkiye alışmış ve içmeden duramaz hale gelmiş olan şâirin “artık çok geç, ben içkisiz yapamam, tövbe kâr etmez, *kırk yıllık Kânî, olur mu Yanî*” dediği belirtilmektedir. (Sırrı Akıncı, “Hekimoğlu Ali Paşa ve Kânî Efendi”, *Hayat-Tarih Mecmuası*, Ekim 1971, C.2, S.9, s.17); Bir diğer rivayete göre ise, Kânî'nin hiçbir yerde uzun süre kalmadığı halde Eflak'ta uzun zaman kalması sebebiyle kendisine irtidat isnat olunduğu, Kânî'nin de bu suçlama karşısında “*Kırk yıllık Kânî olur mu Yanî*” sözünü söylediği şeklindedir. (*İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu*, İstanbul 1965, C. III, s.862.)

¹⁴ Hasb-i Hâl, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış 132 beyitten oluşan sosyal yaşamla ilgili tenkidlere yer verilen bir eserdir.

¹⁵ Kânî'nin Yeğen Mehmed Paşa ile ilişkisi Paşa'nın Silistre, Eflak ve Özi görevlerinde bulunduğu dönemlerde kurulan dostluklara dayanmaktadır.

¹⁶ “Kanié, Encyclopedie de L'islam, Paris, 1978, Tome IV,s.567-568; Fevziye Abdullah Tansel, “Kânî”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXI, Ankara, 1974, s.204.

göstermektedir.¹⁷ Hayatının bu son dönemlerinde yaşadığı sıkıntılı günlerin ve içine düştüğü yokluğun izlerini:

*Dimemiş kimse ki hâlün niçedür
Ac yatarsın burada kaç gicedür
Niçe şehler ki olup zâr u zebûn
Bulmamış bir giyecek köhne zıbûn (K.39/16-17)*

beyitlerinde görmek mümkündür.¹⁸

Kânî, Limni adasında sefaletle geçen sürgün yıllarının ardından hayatının sonlarına doğru affedilerek İstanbul'a dönmüş ve 1791 yılının Kasım ayında vefat etmiştir. (Rebi'ul-evvel 1206)¹⁹

Ölümünden kısa bir süre önce çevresindeki dostlarına “*Mezar taşıma Fatihâ yazılmasın, ben Fatihâ dilencisi değilim*” dediği rivayet olunan şâirin son nefesine kadar mizahtan vazgeçmediği söylenmektedir.²⁰ Kabri Eyüp Mezarlığında bulunmaktadır. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Ebû Bekir Kânî Efendi'nin ölümü üzerine Sürûri ve Sünbülzâde Vehbî'nin tarih düştüğü görülmektedir.²¹

¹⁷ Gibb, a.g.e., p.161; Th. Menzel, a.g.m., s.716; Fevziye Abdullah Tansel, a.g.m., s.204; Ebuzziya Tefvik, a.g.e., s.52.

¹⁸ Bu makalede Kânî Dîvanı'ndan yapılan Kaside (K), Gazel (G), Kıt'a (Kt), Beyit (Byt) ve Mısra' (Ms) alıntılarında “İlyas Yazar, *Kânî Dîvânı İnceleme-Metin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Yayınlanmamış Doktora Tezi*” adlı çalışmadan yararlanılmıştır. Alıntılarda kullanılan rakamlar manzume ve beyit numaralarını göstermektedir.

¹⁹ Kânî'nin ölüm tarihi konusunda kaynakların büyük bir kısmı Hicri 1206 tarihini vermektedir. Miladi olarak 1791/1792 yılına karşılık gelen bu tarihin, konuyla ilgili kaynaklarda 1791 ya da 1792 gibi farklı şekillerde yer aldığı görülmektedir. Bu durumda Kânî'nin ölüm tarihinin, yıl olarak H.1206 yılı olduğu konusunda tüm kaynaklar ittifak halinde bulunmaktadır. Ancak Sicill-i Osmânî, Tuhfe-i Nâilî gibi bazı kaynakların hicri 1206 yılı ile birlikte Rabi'ul-evvel ayını da kaydetmiş olduklarını görüyoruz. Ölüm tarihini ay olarak kaydeden kaynaklardan yalnızca Tarih-i Cevdet'te 1206 Rabi'ul-âhîr kaydı bulunmaktadır. Ay konusunda yapılan bu tespiti (Rabi'ul-evvel ya da Rabi'ul-âhîr 1206) dikkate aldığımızda Kânî'nin ölüm tarihinin miladi olarak Kasım 1791 şeklinde olması gerekmektedir. Biz de Kânî'nin ölüm tarihi olarak 1791 yılının kaydedilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Yıl konusunda Önder Göçgün de yayınladığı bir bildirin girişinde 1791 tarihini vermesine rağmen iç sayfalarda 1792 tarihini zikrederek Sicill-i Osmânî'ye atıfta bulunmaktadır. Oysa ki söz konusu eserin işaret ettiği tarih de 1791 yılına karşılık gelmektedir. (Fatin, a.g.e., s. 353; Şeyhülislam Arif Hikmet, a.g.e., s.55b; Şefkat, a.g.e., vr.59b; Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., s. 323; Mehmed Süreyya, a.g.e., s.865; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (Haz: C.Kurnaz, M.Tatçı), Ankara, 2001, C.2, s.848; *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.e., C.IV, s.158; *İslâm Ansiklopedisi*, a.g.m., s.306; Gibb, a.g.e., p.161; Önder Göçgün, “18.yy. Klâsik Türk Şiiri'nin Nüktedan Bir Mevlevî Şâiri: Tokadlı Kânî”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu* (2-6 Temmuz 1986), Ankara, 1987, s.565-572)

²⁰ Sırrı Akıncı, a.g.e., s.17

²¹ Şehabettin Süleyman, a.g.e., s.236.; Fatin, a.g.e., s.353; İsmail Yakıt, *Türk İslâm Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul, 1992, s.345.

Kişiliği:

Ebü Bekir Kânî Efendi'nin mizacıyla ilgili yazılanlar, onun sanatıyla kişiliği arasındaki uyumu ortaya koymaktadır: Ebuzziya Tefvik, Kânî'yi “*rind-meşreb, laübalî mizaç, fikr ü istiklâl ve hiss-i hürriyet ile perverde bir zat*” olarak tanımlamakta ve hezl, mizah konusundaki duyarlılığın, onun fitratından kaynaklandığını ileri sürmektedir.²²

Şemseddin Sâmî ise Kânî'nin laübalî ve kalender-meşreb bir kişiliğe sahip olduğu görüşündedir.²³

Kânî'yi fiziki olarak tanımlamaya çalışan Hakkı Süha ise onun, çehre züğürdü bir adam oluşuna dikkat çeker: “*Kavukla kürk arasına sıkışmış mini mini bir baş, bu küçük başın çelimsiz yüzü kaş, göz, alın, ağız ve sakalla da dolmamış gibidir. Gaga burnunda küstah bir sivrilik sezilir*” şeklinde tanımladığı Kânî'nin züğürt çehresine mukabil oldukça zengin ve asil bir ruha sahip olduğunu, taşkın ve sanatkâr ruhunun şahlanişına, refahını ve rahatını çekinmeden feda ettiğini belirtir.²⁴

Hakkında yazılanlar ve söylenenler bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kânî'nin mağrur, makam ve mevki sevdalısı olmayan, lâkayd, içki ve kadına düşkün, hazır cevap, keskin zekâlı, kalender-meşreb, nüktedan ve rint bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Mevlevîliği:

Ebü Bekir Kânî Efendi'den bahseden kaynakların tamamı, onun İstanbul'a gelmeden önce Tokat'ta geçen hayatına dair bilgiler verirken Mevlevî tarikatına girdiğine ve uzun süre Tokat Mevlevîhânesine²⁵ devam ettiğine dikkat çekmektedir: “*Tarikat-ı Mevlevîyeye intisap*

²² Şehabettin Süleyman, a.g.e., s. 232.

²³ Şemseddin Samî, a.g.e., C.V, s.2819.

²⁴ Hakkı Süha Gezgin, *Edebî Portreler*, İstanbul, 1999, s.74–75.

²⁵ Tokat Mevlevîhânesi, 1638 yılında Yeniçeri Ağası Muslu Ağa tarafından inşa edilmiştir. İlk dönem kayıtlarında “Medîne-i Tokad'da vâki' Yeniçeri Ağası Muslu Ağa Mevlevîhânesi” olarak geçen Mevlevîhane zaman içinde hasara uğrayıp yıkılmışsa da 1703 tarihinde Müderris Şeyh Mehmed Efendi tarafından yeniden inşa ve ihyâ edilmiştir. XVII. asrın ortalarında bölgeyi gezen Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Tokat Mevlevîhânesi'nin önemli bir merkez olduğundan bahsetmektedir. Mevlevîhanenin şehirdeki önemli yapılar arasında yer aldığı kaydeden Çelebi, binanın Sultan III.Ahmed'in vezirlerinden Süglün Muslu Paşa tarafından yapıldığını, İstanbul Beşiktaş'taki Mevlevîhane ile eş değer olduğunu kaydederek haftada iki gün burada âyin yapıldığını belirtmiştir. Tokat merkez Soğukpınar mahallesi, Bey Sokağında bulunan Mevlevîhane zaman içinde yapılan bazı onarım, ekleme ve bezemelerle görünümünde yapılan değişiklikler açısından XIX. yüzyıl mimarî özelliklerini göstermektedir. 3000m²'lik bir alan üzerinde kurulmuş Mevlevîhane, şeyh daresi, derviş hücreleri ve semahanenin meydana gelmiştir. İkinci kattaki semahanenin girişi önüne ahşap sütunlu bir revak yerleştirilmiştir. Semahanenin tavan göbeği dönemine ait güzel bir ağaç işçiliği göstermektedir. Semahanenin çevresindeki ahşap sütunlar, üzerini örten kubbeyi taşımaktadır. Doğu tarafına da kadınlar mahfili yerleştirilmiştir. Mevlevîhane son zamanlarda yapılan onarımlarla orijinallikinden uzaklaşmıştır. (Doç. Dr. Mehmet Beşirli, “Tokat Mevlevîhânesi”, *Kültür&Tokat*

İlyas Yazar: *Ebübekir Kânî ve şiirinde mahallileşme etkisi*

eyledi”²⁶, “*Tarikat-ı Mevlevî idi*”²⁷, “*Kendisi aslen Tokatlıdır, tarikat-ı Mevlevîyeye intisap ettiği cihetle otuz sekiz yaşına kadar Tokat Mevlevîhânesinde kalmıştır*”²⁸, “*Tarikat-ı Mevlevîyyeye intisabı olmak cihetiyle başında sikke-pûş Tokad şeyhinin hizmetinde bulunduğu halde..*”²⁹, “*Maddi ve manevî bir meslek, edeb ve irfan olan tarikat-ı Mevlevîyeye intisabı olduğundan İstanbul’a gelinceye kadar Tokat Mevlevîhânesinde devam etmiştir,*”³⁰ “*Mevlevî tarikatına da intisabı olmakla Tokad şeyhi hizmetinde sikke-pûş yeni yetişen bir genc iken,*”³¹ “*Kırk yaşına kadar Tokat Mevlevîhânesine bağlı kaldı*”³² şeklindeki beyanlar onun Mevlevîlik ile olan ilişkisini yansıtmaktadır.

Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Kânî’nin İstanbul’a geldiği 1755 tarihine kadar, yaşamını Tokat’ta geçirdiği, Mevlevî şeyhi Abdülahad Dede’ye intisap etmiş bir derviş olduğu ve 38–40 yaşlarına kadar Tokat Mevlevîhânesine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler dışında, dönemin Tokat Mevlevîhânesi ve şeyhi Abdülahad Dede hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

Kânî’nin İstanbul’a gelişinden sonraki dönemle ve Mevlevîliği ile ilgili olarak herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Ancak şiirlerinde ve mektuplarında Mevlevîliği ile ilgili olarak zaman zaman duygularını dile getirdiği görülmektedir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî için yazdığı medhiyesinde ona olan sevgisini açıkça dile getirmektedir. Hazreti Mevlânâ’ya seslenen şâir, hâlâ onun yolunda bir derviş olduğunu ve kendisine sahip çıkmasını arzu etmektedir. Mevlâna’nın himmetini, yardımını ve lutfunu bekleyen şâir, kendini şeyhinin ellerine bıraktığını “*ister yap ister yık*” ifadeleriyle belirtmekte ve gurbete düşmüş yaralı gönlünü iyileştirecek kişinin de Hz. Mevlânâ olduğunu ifade etmektedir:

*Dervîşüñe şâhib çık yâ Hazret-i Mevlânâ
İsterse yap ister yık yâ Hazret-i Mevlânâ*

*Ğurbet-zedegānuñ gör dāğ-ı dile merhem sūr
Hicrān nekebātuñdur yâ Hazret-i Mevlânâ*

*Sāyeñde himāyet kıl bî-gā’ile velî kıl
Kıl himmetüñi teşkîl yâ Hazret-i Mevlânâ*

Araştırma, Yıl: 2005, S.19, ss. 2-14)

²⁶ Fatın, a.g.e., s.303.

²⁷ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s.393.

²⁸ Şehabeddin Süleyman, a.g.e., s.235.

²⁹ Muallim Nâci, a.g.e., s.261-262.

³⁰ Ebüzziya Tevfik, a.g.e., s.51.

³¹ Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., s.322-323.

³² *Meydan Larousse*, C.6, İstanbul, 1971, s.457

*Geldüm saña eyvallâh güstâh u perişân-râh
Luţf eyle baña her gâh yâ Hazret-i Mevlânâ*

*Kânî seni ister hep sensin aña dîn mezheb
Kıl feyzüñi müstevheb yâ Hazret-i Mevlânâ (K.23)*

Kânî şiirlerinde zaman zaman Mevlevîliğinden bahsetmiş ve Mevlevîlik ile ilgili kavramlara yer vermiştir. Ancak bunların Mevlânâ'ya yakarıştaki arzu ve istekler gibi lirizm ile söylenen düşünceler olmaktan öte, bu kültüre ait birikimlerin yansıması şeklinde düşünülmesi gerekmektedir. Gerçekte Mevlevîliğin bir mensubu olmadığını söyleyen Kânî, görenlerin kendisini Mevlevî zannettiğini dile getirmektedir:

*Görenler Mevlevî zanneyler ammâ sen haķıķatde
Bu köhne hân-kâhuñ güyiyâ Bektâşî babası (K.35/19)*

Son yıllarında kaleme aldığı *Hasb-i hâl*'inde artık fiziki görünüm olarak da değiştğini, derviş kıyafetli bir kimse olmadığını belirtmektedir:

*Ya'ni derviş kıyâfet degülem
Şekl-i rahmetde bir âfet degülem
...
Şaç u sikke yoğ idi başumda
Çîn-i nahvet yoğ idi kaşumda (K.39/103, 105)*

Kânî, Mevlevîliği ile ilgili düşüncelerini dile getirirken zaman zaman Mevlevî kültürüyle ilgili kavramları kullanmakta ve bu konudaki görüşlerini ortaya koymaktadır:

*Ol mevlevî ki 'ışkı kapar taķyesin dilüñ
Soñra döner muķâbelesinde külâh ider (G.42/3)*

*Beni ol Mevlevî şühî ğamina kıldı kuçek
Kalmadı itmedigi baña külâhdan ğayrı (G.204/2)*

*Başı üzre küleh-i Mevlânâ
Kendü ammâ ki yine zîr-i kabâ (K.39/71)*

*Hiseyledigüm anda kudüm-ı şeh-i şevķi
Çalınsa eger nevbet-i şâhî dönerem (G.121/4)*

*Baña imdâd-ı Mevlânâ-yı Rûm irer yeter yoħsa
Yolında ol şehüñ tâ arşa da irsem gider gelmez (G.84/9)*

İlyas Yazar: *Ebûbekir Kânî ve şiirinde mahallileşme etkisi*

Kânî, yaşamının belirli bir döneminde her ne kadar Mevlevî dervişi olarak uzun yıllar Mevlevî dergâhına devam etmişse de Tokat'tan ayrıldıktan sonra Mevlevîlikle bağlarını koparmıştır.³³ Tokat'ta yaşadığı yıllarda Mevlevîlikle ilişkisine baktığımızda, kendisinin bir Mevlevî dervişi olduğunu söyleyebileceğimiz Kânî, İstanbul'a geliştikten sonra, Mevlevîlik çizgisinden iyice uzaklaşmıştır.³⁴

Yine kaynakların ifadesiyle Kânî'nin içki ve kadına düşkün bir tarzı benimsemiş olması, aynı zamanda Mevlevîliğin hayat felsefesiyle olan çelişmesini ortaya koymaktadır. Ayrıca Mevlevî şâirler konusunda önemli bir eser de Esrar Dede'nin Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye'sidir. Ebû Bekir Kânî'nin ölümünden beş yıl sonra, 1796 tarihinde yazılmış olan bu tezkirede de Kânî'ye yer verilmemiş olması, onun Mevlevî olarak değerlendirilmediğini gösteren önemli bir delildir.³⁵

Kânî'nin Mevlevîlik ortamıyla yakınlıkları olmasına, Mevlâna hayranlığı ve Mevlevîlik bilgisine rağmen doğrudan doğruya Mevlevî muhitine dâhil olmadığı ve Mevlevîliğin kâideleri doğrultusunda bir yaşam sürmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple kaynakların "*Mevlevî dervişiydi*" ifadesinden, onun yaşamını bir bütün olarak ele aldığımızda, *muhib* derecesinde bir Mevlevî olduğunu söylemenin daha doğru bir yaklaşım olacağı inancındayız.

Mahallileşme Etkileri:

Edebiyatımızda *Sebk-i Hindî* ile başlayan süreçte Nâbî ve Sâbit gibi şâirler, mahallî deyiş ve söyleyişleri, gündelik hayatın dilini, şiirlerinde malzeme olarak kullanmaya başlamışlardır. Türk edebiyatında ilk defa 1928 yılında Fuad Köprülü'nün dile getirdiği³⁶ ve sonrasında pek çok edebiyat tarihçisinin işlediği *Türkî-i Basit*³⁷ hareketinin XVIII. yüzyılda

³³ Kânî'nin, hayatının sonlarına doğru tekrar Mevlevîliğin etkisiyle doğru yola geldiği konusunda Muallim Naci ve Ahmed Cevdet Paşa farklı görüşler ileri sürmüşse de bu görüşü doğrular derecede başka bir açıklama, bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. (Muallim Nâci, a.g.e., s.262; Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., s.323.) Ayrıca Kânî, Dîvânında Mevlevîliğin yanında Hacı Bektâş-ı Velî, Abdülkâdir-i Geylânî, Niyâzî-i Mısırî gibi tasavvuf büyükleri için medhiyeler yazmış ve Nakşibendiliği övmüştür. Bu örnekler şâirin son yıllarında başka tarikatlara da ilgi duymuş olabileceğini düşündürmektedir.

³⁴ Halis Turgut Cinlioğlu, *Tokat Vilayeti Meşhurları*, Samsun, 1950, s.60; Ersal Yavi, *Tokat*, İstanbul, 1986, s.68, 130;

³⁵ İlhan Genç, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara, 2000.

³⁶ Köprülüzade Mehmed Fuad, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*, İstanbul, 1928.

³⁷ *Türkî-i Basit*: Türkçe kelimelerden oluşan, Arapça ve Farsça terkiplerin kullanılmadığı şiir anlayışını benimseyen şâirlerin oluşturduğu hareketin genel adıdır. *Türkî-i Basit* hareketinin bir akım ya da hareket olup olmadığı konusundaki tartışmalar devam ederken Ahmet Mermer, *Türkî-i Basit'in bir Türkçecilik akımı, Arapça ve Farsça'ya karşı bir tepki ve sanat hareketi olmayıp Divan şiirinin gelişme çizgisinde mahallileşmenin önemli bir yansıması, ayrı bir görüntüsü olduğu kanaatini taşıdığı ifade etmektedir.* (Ahmet Mermer, *Türkî-i Basit ve Aydınlatma Visâli'nin Şiirleri*, Ankara, 2006, s.25.)

devamı ve ileri bir aşaması sayılabilecek mahallileşme akımı, Türkçe adına önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Klâsik şiirin gelişim sürecinde mahallileşme eğilimini biçim ve içerik açısından iki ayrı düzeyde ele almak gerekmektedir. Biçimde yerlilik, dilde, söyleyişte yabancı sözcüklerden kaçınmak, Türkçeye yönelmek olarak özetlenebilir. Türki-i Basit (basit Türkçe) adı verilen bu akımın temsilcileri XVI. yüzyıl şairlerinden Tatavlı Mahremi ile Edirneli Nazmi'dir. Nazmi'nin kırkbeş bin beyti aşan basit Türkçe şiirleri divanına serpiştirilmiştir. Yalın Türkçe ile yazdığı bu şiirlerin konuları divan şiirinin konularındır, ölçü olarak da aruz kullanılmıştır. Türkçeye yönelik Nazmi'yi halk şiirlerinde çokça görülen cinas örneklerine itmekle kalmamış, benzetmelerde yaşadığı çevreden, yaşamdan yararlanmasına da yol açmıştır. Yabancı sözcükler kullanmadan salt Türkçe şiirler yazılabileceğini de kanıtlamayı amaçlayan bu eğilim Kânî Dîvân'ında da zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.

XVIII. yüzyılda Nedim ile belirginlik kazanan mahallileşme eğilimleri ise daha çok şiirin muhtevasıyla ilişkilidir. Gündelik yaşamın şiire sokulduğu bu dönemde sade, akıcı ve anlaşılabilir bir dil kullanımına özen gösterildiği görülmektedir. Bu anlamda Lâle Devri'nin sosyal yaşamını, sokak ve mahalleyi şiire taşıyan Nedim, mahallileşmenin bu yüzyıldaki en kuvvetli temsilcisidir. Nedim kendisine kadar gelen bu etkileşimi somut söyleyişlerle diriltmiş ve Türkçe'nin bu önemli yanını sanatla terkip etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Kânî'nin şiire başladığı yıllarda, şiir dilinde mahallî unsurların kullanılması açısından yüksek bir seviyeye ulaşıldığı anlaşılmaktadır.

Yüzyılın bütün şâirlerinde az-çok bulunan mahalli unsurlar, Kânî'nin şiirinde de belirgin olarak hissedilmektedir. Şâirin Dîvân'ında yer alan manzûmelerin pek çoğunda bu etkinin yansımalarını görmek mümkündür. Günlük hayatın içindeki gelişmeler, gündelik dille ve tahkiyeli bir üslupla şiire yansıtılmıştır:

*Ağyâr ile çün kim yine cānānumı gördüm
Âh âteş-i ğayret ile her yānumı gördüm*

*Koñşu kapısı eylediler şerha-i dāğūñ
Âhū-beçe-i nāz o cîrānumı gördüm*

*Çeşmüm ılıca seyrin idüp sîneye şapdı
Germābe ararken hele külhānumı gördüm*

*Alnumda niçe anlar idi hiç beşâset
Yoğ iken efendüm hele ben ânımı gördüm*

*Cân mubşır olur mı ya taşavvur götürür mi
Dün halvet-i germâbede ben cânımı gördüm*

*H-âbîde iken gördüm iki bûsecik aldum
Öpdüm dehenin yok yere hep şanımı gördüm*

*Kânî o geçidden ki geçenlerde geçerdün
Geçmiş o hevâ nâvek-i perrânumı gördüm (G.129)*

Zaman zaman basit söyleyişlerle kurulu yapılar içinde de mahalliliğin izlerini görmek mümkündür:

*Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye
Aldan derûğa lâfa inan uy terâneye (G.170/1)*

...

*Ağyâr ile çün kim yine cânânumı gördüm
Âh âteş-i gayret ile her yânumı gördüm (G.129/1)*

Dîvân'da yer alan *Hasb-i hâl*'de duygularını dile getirirken konuşma dili havasında, basit tamlamalar ve hüküm bildiren cümlelerle canlı ve külfetsiz bir söyleyişi benimseyen şâir tahkiyeli bir üslûp kullanmayı tercih etmiştir:

*Şarn-ı evvelde seyâhatde iken
Gâh mihnet-gehi râhatda iken*

...

*Hâr u hâşâk içinde kalmış
Hikmet-i Haqq anı hâke şalmış*

...

*Dimemiş kimse ki hâlün niçedür
Ac yatursın burada kaç gicedür*

*Şahveci evvelâ ikrâm eyler
Bir iki şahve de in'âm eyler*

...

*Bir zaman anda iķâmet itdüm
Ehl-i tevhid ile ülfet itdüm*

...

*İki üç ay kadar anda oturup
Gâh gezüp gâh yatup gâh şurup (K.39)*

Bazı gazellerinde mahallileşme akımının da etkisiyle, yerel söyleyişlerin belirgin olarak kullanıldığı yapılar, şâirin bu konudaki tutumunu da ortaya koymaktadır:

Güzellerüñ hele baq çala kullanılmışına

Belâ olur sege sırçalı parçalı palası (G.215/15)

...

Didüm saña ben cânı fedâ idecegümdür

İkrâruma başdı paçadağ isteye düşdi (G.193/3)

...

Yine tut yaprağı çok pâre eyler şimdiden şoñra

Koyunlar da tohumlar kazdı eyyâm-ı böcek geldi (G.213/3)

Kânî, şiirlerinde Türkçe'nin ifade zenginliğinden yararlanmaktan hiçbir zaman uzak kalmamıştır. O'nun şiirinde sade ve samimi Türkçe ile kaleme alınmış mısra' ve beyitlerin sayısı önemli bir yer tutmaktadır. Aşağıdaki beyitler, Kânî'nin Türkçe yazma konusundaki duyarlılığını gösteren örneklerdendir:

Dil Türkîde baş Türkîde cân be-kef oldum

Ben nâme-i hâsret yazısın Türkîde yazdum

Yokluk kokusun çün deheninden koçuladum

Varlık kapusun yok yere berç ideyazdum (G.122)

...

Geldüm bu cihâna öle yazdum kederümden

Ayrılmadı gitdi bu gönül hiç giderümden

Minnet mi çeker girmek için cennete âdem

Mîraş kalupdur baña âdem pederümden (G.143)

Çağdaşı Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın (1703-1780) çok bilinen ve kendisiyle özdeşleşen dizelerindeki: "Mevla görelim neyer / Neylerse güzel eyler" ifadeleri Kânî'nin şiirinde de paralel bir yapı içinde kullanılmaktadır:

Görelüm Hazret-i Mevlâ neyer

Umarum 'âkıbetin hayr eyler (K.39/96)

İki muâsır şâirin duygu, düşünce ve şiir boyutundaki etkileşimini ortaya koyan yukarıdaki mısra'lar, aynı zamanda söyleyiş gücünü de yansıtmaktadır. Kânî'nin gündelik yaşamın söyleyiş biçimlerini şiirlerinde yansıtmaya, üslûbunun önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Dîvân'ın değişik bölümlerinde kullanılan yalın, sade ve mahallî söyleyişlerle ilgili tespit edilen aşağıdaki örnekler onun şiirine yansıyan mahalli unsurlara ait etkileri ortaya koymaktadır:

- Âh itmeye kudret mi kalur bende efendüm (Byt.32)*
‘Aıklkârı degüldür ‘ışk Eflâṭun da olsañ (G.65/4)
‘Aıkl müşâveredeyken cünün alur meydân (Ms.13)
Acı söze ne borcu var ‘âşıkuñ begüm (G.73/5)
Aldatmanuñ adını şadâkat kodı kâ’il (K.40/15)
Anı bunı arayup tarama umma bir feyz (K.24/15)
Başı kıçı açık gezinür cân fes istemez (G.74/8)
Başını hırkasına çekdi uyuşdı kaldı (K.32/10)
Ben şakınurdum il saña yaklaşmasun deyu (Byt.51)
Ben seni sevdüm ise sen baña düşmen olduñ (Kt.42/3)
Benüm de bu cihanda haylice sultanlığum vardır (Byt.70)
Bilmekden ise bilmemek ahvâlini yegdür (K.40/66)
Bilmem o semte Kânî bahâra varır mıyuz (G.75/5)
Bilmezem cânâ seni hep bildigüm midür suçum (Byt.90)
Biraz başum alup ya gezmeyim mi kırdâ bayırda (G.172/5)
Bir başına ne yapar ‘âşıka ferdâ düşmen (Byt.67)
Bir ben degülüm ben gibi kıryede biñ var (K.40/59)
Bir içim şu deyu âteşlere girsem gider gelmez (G.84/1)
Bir iki gicedür ses hâne-i ağıyardan gelmez (G.80/5)
Bir iki kor getirüñ derd ocağın yaçalum (Kt.13/1)
Bir kerre alur gözle meger bakmışam eyvâh (G2/10)
Böyledür hâl-i zaman bir var imiş bir yoğ imiş (G.88)
Bu dil seni gözler seni yüzler seni özler (G.2/9)
Buña hiç yok benüm şüphem... (K.30/47)
Cins cinsini cezb ider elbet (Ms.16)
Dilüm kanlar yutar kanlar döker göz kana müstagrağ (G.174/1)
Felek hemân beni mi bulduñ imtiḥân idecek (G.99/1)
Felek luṭf eyle mühlet vir bugüncük (Byt.75)
Ġam aldı benüm dört yanımı cân saña kaldı (G.192/1)
Geldüm kapusu önüne ‘âlem baña güldi (G.118/12)
Gitdiyse haber almanuñ imkânını bulsağ (K.40/8)
Gördüm boğaziçinde ben ol sîm gerdeni (Ms.7)
Göz göz olup oyuldu ser ü sînede cürüh (Byt.81)
Gül gördüğüm yere inerüm tamlarum hemân (K.34/86)

- Halkuñ yanına varmağa yoqdur yüzi ğayrı (K.40/6)*
Her zerre bir defîne her küvve bir hazîne (G.77/2)
İylik tabî'at ehline itmek gerek yine (G.74/4)
Kânî gönülle gel bu gönülsüz yeri degül (K.18/2)
Ƙara kedi geçdi aradan yine (byt.59)
Kendümi kendüm tesellî itdi gördüm 'âkıbet (G.82/4)
Kendüni kendüñ gözet Allah'a ıřmarla özüñ (G.6/5)
Ƙırğ öksüz ile şanki kapanmış mağaraya (Ms.8)
Kiřiye sevdiginden her ne eylerse yamân gelmez (G.79/4)
Köpek ışırsa seni sen de mi ışır köpegi (Ms.20)
Luřf eyledi Allah yine sultânımı gördüm (Ms.20)
Merhamet itmez misin ben bendeñe rüz-ı cezâ (K.19/1)
Meşhür degül mi bařdurur elbet řu âteři (G.198/2)
Ne görmüři görebildüm ne bir iřitmiş var (Byt.23)
Niyâza řudretüm řalmaz elümden el-amân gelmez (G.79/2)
Ötemez bülbül-i řivende bugünden řoñra (Ms.3)
Saña çok yalvarurdum bitse yalvarmağla işler (G.50/3)
Saña kulluğ yedi iklîme sultân olmadan yegdür (Ms.10)
Seni ben cânlar ortasında gizlerdüm niçün küsdüñ (G.104/5)
Sırr şağlanamaz hiç 'aceb bir yere düşdüm (G.118/4)
Tatlu dildür dilbere lâzım olan řüsn-i edâ (G.89/3)
Uyğudan uyandum ki ezanlar oğınurdı (G.196/1)
Vekâletle anı üç kerre üflersem gider gelmez (G.84/7)
Yâ Rabb senüñ ni'metlerine cümleten řükür (Byt.82)
Yâğ dökseñ yalanur maşbağı (K.36/40)
Yerden gögi farğ eylemez ol mest-i châlet (G.68/5)

Kânî'nin, Tükçenin kullanımı konusunda oldukça duyarlı bir tavır sergilediği şiirlerindeki yerel unsurların yoğunluğundan anlaşılabilir. Şâir klâsik şiir geleneğine bağlı kalarak yazmış olduğu şiirlerinin büyük çoğunluğunda yalın, sade, anlaşılabilir olmayı benimsemiştir. Kânî'nin İstanbul'a gelmeden Anadolu'da edindiği birikimin ve dönemindeki edebiyat mekteplerindeki anlayış farklılıklarının, O'nun bu şekilde davranmasında etkisi olduğu düşünülebilir.

Dîvân'da kullanılan yerel söyleyişlerden, halk deyişlerinden ve konuşma diline ait yapılardan tespit edilenlerin listesi aşağıda verilmiştir:

abdestsiz gelmemiş (Byt.56)	kalıp gibi uymuş (K.26/3)
aceb kime sorayım (Byt.23)	kalkınmak (K.37/47)
akide şekeri (K.36/73)	kaltaban (G.153/6)
akran (G.34/5)	kara haber (G.21/1)
Allah itmeye seni (K.34/68)	kara sevda (G.118/6)
başı kayısı (G.89/4)	kış günü de meyve virür (K.32/18)
bir başıma (G.82/4)	komşu kapısı (G.129/2)
bir içim su (G. 84/1)	korkaram (G.93/1)
boynu bağlı (G.103/7)	küski gitdi (G.84/17)
bukalemun (G.93/6)	naz çekmek (K.37/10)
burma çörek (K.36/76)	neme lazım (G.128/4)
cıs çıplak (G.81/5)	nitdüñ (G.103/1)
cin çarpmışa benzemek (K.40/2)	ölmüş iken dirildi (K.33/10)
çiçek gibi donandı (K.41/12)	öykünüp (K.33.32)
dadanmış (G.82/6)	özge (K.26/6)
dağ üstü bağ (G.94/1)	patadak (G.193/3)
diyilen (K.22/16)	pişmiş kotarılmış aş (K.21/33)
diyvirsem (G.84/11)	salkım salkım (G.104/7)
durmaz bu yakınlarda (K.40/7)	sapa yollardan geçme (G.134/2)
dürülmek (G.1/2)	seni uyardım (G.194/2)
düş görmüşe döndü (K.40/4)	sıla-i rahim (K.34/40)
er oğlu er (G.84/17)	sinmek (G.81/6)
eyü günler (G.103/5)	su gibi akar (K.40/44)
gam yemek (K37/8)	suyun bardakda (K.30/9)
gel bir şeker çine (G.96/3)	şeker kutusu (K.35/35)
gocunma (K.22/60)	tohum ekmek (G.105/3)
görünen köye úulaàuz (Ms.23)	tükürdi (G.12/10)
gözün aydın (K.24/3)	ufak tefek (G.96/2)
güle oynaya (K.30/7)	ürkütmek (G.52/8)
günahum ne (G.104/3)	yalın ayak göğüs bağır açık (G.113/2)
haram olsun (G.85/2)	yaraya merhem sürme (K.23/2)
hoş geldin (G.108/1)	yelmek (K.30/6)
iftara yetişmek (K36/100)	zararı yok (G.78/3)
iğneden ipliğe dek (G.94/2)	züğürt yaylası (K.32/3)
ne satan bilür ne alan (G.139/11)	

Kânî'nin şiirlerinde yer verdiği yukarıdaki örnekler, onun mahalli unsurlar, halk söyleyişleri ve deyimlerle iç içe örülü bir şiir diline sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

İlyas Yazar: *Ebübekir Kânî ve şiirinde mahallileşme etkisi*

Klâsik şiirin mahallî unsurlara yönelimlerinin olduğu bir dönemde, Kânî'nin bu tarz yerel unsurları şiire taşıması oldukça anlamlı bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Kânî'nin şiir dilinde, mahallî söylemlerin etkili olmasında onun üslup özelliklerinin de rolü bulunmaktadır. Şiirlerinde yer alan deyimler ve atasözleri gibi unsurlar da bu çerçevede ele alındığında şairin üslup özelliklerini ortaya çıkaran unsurların bir bütün oluşturduğu görülmektedir. Kânî'nin şiirlerinde atasözlerine yer verilmiş olmakla birlikte kullanılan atasözlerinin dönemin şartları içinde bir takım farklılıklar gösterdiği ve yerel izler taşıdığı da görülmektedir.

Onun Dîvân'ında yer alan atasözlerinin geçtiği bölümlerde Kânî, “*meseldür, meseldür söylenür dâim, bu mesel meşhurdur, bu bir sair meseldür, darbü'l-meseldür, meşhûr budur, mukarrerdür, dirler*” gibi söyleyişlerle söylediği sözün atasözü veya çok bilinen, veciz bir ifade olduğunu ya da bu sözlerin yaygın biçimde kullanıldığını belirtmektedir.

Onun Dîvân'ında yer alan atasözleri günümüz kullanımlarıyla birlikte aşağıda listelenmiştir:

Bed-baht hâcıyı deve üzre yılan şokar (Ms.22)
(Talihsiz hacıyı deve üstünde yılan sokar.)

Bî-hûde imiş çün görinen köye kulağuz (Ms.23)
(Görünen köy kılavuz istemez.)

*Şağın dāmân-ı 'ışkı koyma elden var ise 'akluñ
Bilürsün Kāniyā Allah diyen kıalmaz yabarlarda* (G.153/9)
(Allah diyen yabanda kalmaz.)

*Geçerken sîm tenler āh u feryād eylemiş ağıyār
Bu bir darbü'l-meşeldür kim it ürmiş kār-bān geçmiş* (G.92/4)
(İt ürür kervan yürür)
*Bu bir sâ'ir meşeldür iş içinde var iken işler
Fitili alsa işler işledükce yāreler işler* (G.39/1)
(İş içinde iş var)

*Rāstîn der āstîn çep semt-i re's-i ye'sde
Bu meşel meşhurdur el-ye'sü ihde'r-rāhateyn* (Byt.92)
(Ümitsizlik kişiyi iki rahata eriştirir.)
*Töhmet-i düzd-i nigāhı sevdiğüm ma'zûr tut
Bu meşel meşhurdur hergiz göze olmaz yasağ* (G.94/6)
(Göze yasak olmaz.)

Dost yolında lâ-cerem cânın virür yârin viren
Bu meşel meşhürdür yâd olmamış varın viren (Byt.16)
(Varını veren yâd olmamış.)

İhtirâz it hılmîne aldanma erbâb-ı dilüñ
Bu meşeldür kim yavaş atıñ yavuzdur depmesi (Kt.70/2)
(Yavaş atın çiftesi pek olur.)

Dergâh-ı nifâk arı kovanı gibi işler
Şayyâd-ı meges nâzır-ı dîvân-ı şadâkat (K.40/31)
(Nifak dergâhı arı kovanı gibi işler.)

Enseb degül midür büyük ağrı büyük başa (Ms.15)
(Büyük başın derdi –ağrısı- büyük olur.)

Eski dâruñ katı dâr oldu o çamlar bardâk
Gel çenâr itme bizi bi-ğude bi-zâr iderek (G.109/3)
(Eski çamlar bardak oldu.)

Gerçi kanbersüz düğün olmaz bu vahşet-hânedede
Lîk bâr-ı minnet-i ihvândan kanbür olur (K.36/17)
Kanbersüz ebed kûy-ı vefâda düğün olmaz
Ben sūr-ı vişâlünde niçün kanbere dönmem (G.120/3)
(Kambersiz düğün olmaz.)

Gökden yağanı itmeyecek mi kabül yir (Ms.4)
(Gökten ne yağar ki yer kabul etmez.)

Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye
Aldan derüğa lâfa inan uy terâneye (G.170/1)
(Zaman sana uymazsa sen zamana uy.)

Herkesüñ cürmine nisbetle idermiş Haqq cezâ
Korğaram tiryäkilerle hazretüñ mahşür olur (K.36/129)
(Herkesin çektiği kendi ameli cezasıdır.)

Herkesüñ düşmeni de kendüye akrân gerek
Bir de mağdurlaruñ gör o kadar var mısın (K.46/II-3)
(Kişinin düşmanı kendi akranı olmalıdır.)

Hiç mesmü'ün degül mi el eliyle mâr tüt
Yâhud ol darbü'l-meşel kim mihr-i sân meşhür olur (K.36/122)

(El eliyle yılan tutulur.)

Kim konuk bulduğın yir umduğın yimez dirler begüm
Bunuñ ortasında delsek halka-i mezbür olur (K.36/123)
(Misafir umduğunu değil bulduğunu yer.)

Meşhür budur 'âşıkâ Bağdâd ırağ olmaz
Rûznâme-i hicrânuñi da ger ideyazdum (G.122/5)
(Âşıkâ Bağdat uzak değildir.)

Meşhür meşeldür ki bu yoğ gözlüye gizlü (Ms. 24)
(Gözlüye gizli yoktur.)

İmhâl olınsa da bulur a'dâñ lâyıkın
Meşhürdür meşel gâzabü'l-leyyinü'l-elîm (K.34-39)
(Yumuşak atın çiftesi pek olur. Yatışmış gazab daha şiddetlidir.)

Şefâ'at suçluya derler meşeldür söylenür dâ'im
Kuluñ Kânî de bir mücrim-gedâdur yâ Resûla'llah (K.4/13)

Doğrı söz acı oldığı şahid mi degüldür
Âlûde be-zehr olduğına hân-ı şadâkat (K.40/71)
(Doğru söz acıdır)

Yavru kuşuñ yuvasını Allah yapar kuzum
Yapmaz mı âşiyânımı feryâd-ı 'andelîb (G.12/9)
(Garip kuşun yuvasını Allah yapar.)

Kânî'nin üslûp özelliklerini belirleyen faktörler arasında deyimler de önemli yer tutmaktadır. Sözü daha güçlü ve etkili -kısa yoldan, kolay ve çekici- kılmak için başvurulan anlatım yöntemleri arasında sayılabilecek deyim kullanımı, kelimelere yeni, değişik ve ince anlamlar yükleme düşüncesine dayanmaktadır. Kavramları kalıplaşmış ifade şekilleri haline getiren ve sanatlı ifade biçimlerinden sayılan bu yapılar, dilin kullanıldığı her ortamda beğeniyle tercih edilmiştir. Kânî'nin şiir dilinde de bu tür kullanımlara yer verildiği, halk arasında kullanılan bir takım yerel ifadelerin ve söyleyiş özelliklerinin şiire sokulduğu görülmektedir:

acından ölmek (K.40/42)	gözleri ısırarak (Kt.11)
âdet yerini bulmak (K.31/61)	gözünü kan bürümek (G.174/1)
âlemi birbirine katmak (K.47/7-5)	hoş görmek (G.79/4)
alıcı gözle bakmak (G.2/10)	intisap etmek (G.65/3)
ârâm etmek (K.30/6b)	kan ağlamak (G.44/1)
araya girmek (K.30/52)	kan dökmek (G.174/1)
araya girmek (K.30/52b)	kan yutmak (G.174/1)
arı kovanı gibi işlemek (K.40/31)	kanat açmak (K.27/10a)
at sürmek (G.47/3)	kara haber vermek (G.21/1)
ateşe atmak (G.69/6)	kefil olmak (G.65/2)
ayağı sürçmek (G.110/5)	kendinden geçmek (G.92/2)
ayak bağı olmak (G.75/5)	kıymet vermek (Byt.31)
başakakmak (G.45/5)	kulağına küpe olmak (G.91/4)
başı göğe ermek (K.40/33)	kulak tutmak (G.27/3)
başüstünde degirmen çevir-(K.37/17)	kuruyup kalmak (K.33/14)
başında kavak yeli esmek (K.41/39)	kürek çekmek (K.30/13a)
boyun eğmek(K.1/5)	mışıl mışıl uyumak (G.89/8)
canı ağzına gelmek (G.180/1)	ocağına düşmek (K.32/19)
cin çarpmışa benzemek (K.40/2)	ocağı sönmek (G.110/4)
çay sıra gitmek (K.53/23)	pır pır uçmak (G.12/2)
derdini açmak (K.33/28)	sine döğmek (K.21/27)
derdini deşmek (K.36/68)	tashih etmek (K.34/19)
dile düşmek (G.118/3)	tası tarağı toplamak (Byt.8)
diş bilemek (K.36/73)	taş bağırlı olmak (G.83/2)
düş görmişe dönmek (K.40/4)	üstüne at sürmek (K.46/8.9)
el almak (G.65/2)	vemale girmek (K.35/6)
el vermek (G.86/6)	yağma etmek (K.30/15)
fır fır dolanmak (G.12/2)	yakayı ele vermek (G.100/1)
fitil almak (G.39/1)	yaraya merhem sürmek (K.23/2)
gam görmek (K.22/64)	yarı yolda koymak (K.1/10)
göğüs germek (G.84/8)	yoldan sapmak (K.22/54)
gönül almak (G.100/5)	yüz bulmak (G.118/9)
göz açıp kapamak (G.86/5)	yüz vermek(K.4/5)
gözden düşmek (K.40/6b)	

Sonuç

Kânî'nin, şiirlerinde dile getirdiği mahalli unsurları bilinçli biçimde kullandığı görülmektedir. Şâirin bu bilince sahip olmasında dönemin edebiyat mekteplerinin etkisi olabileceği gibi, onun yaşadığı coğrafyanın, yetiştiği ortamların ve çevrenin de etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Kânî'nin de yer aldığı XVIII. yüzyılda klâsik şiirin gelişim seyrinde, geçmiş dönemlere nazaran daha yoğun biçimde hissedilen mahalli söyleyişlerin ve yerel unsurların şiire yansıtılmasıyla şiir, gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Bu da Dîvan Şiirinin sosyal yaşamla olan bağlarını ortaya koyması açısından dikkat çeken bir gelişmedir.

Kaynaklar:

- Ahmed Rifat Efendi**, *Lügat-ı Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul 1299, C.I, s.70.
- Ahmet Mermer**, *Türkî-i Basit ve Aydınlı Visâlî'nin Şiirleri*, Ankara, 2006, s.25.
- Bursalı Mehmed Tahir**, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, C.II, s.392
- Ebuzziya Tevfik**, *Nümûne-i Edebiyât-ı Osmâniye*, İstanbul 1330, s.49
- Fatin Efendi**, *Tezkire-i Hatimetü'l-Eş'âr*, İstanbul 1271, s.352-353
- Fevziye Abdullah Tansel**, "Kânî", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXI, Ankara, 1974, s.204.
- İlyas Yazar**, *Kânî Dîvânı (İnceleme-Metin)* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu**, İstanbul 1965, C. III, s.862
- "Kani", *Encyclopedie de L'islam*, Paris, 1978, Tome IV, s.567-568
- Köprülüzaade Mehmed Fuad**, *Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*, İstanbul, 1928.
- Mehmed Süreyya**, *Sicill-i Osmâni*, (Haz.: Nuri Akbayar) İstanbul 1996, C.III, s.865
- Mehmet Nail Tuman**, *Tuhfe-i Nâilî* (Haz: C.Kurnaz, M.Tatçı), Ankara, 2001, C.2, s.848
- Muallim Nâci**, *Esâmi*, İstanbul 1308, s.261-262
- Osman Horata**, "Son Klâsik Dönem", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 2006, C.2, s.474.
- Önder Göçgün**, "18. Yüzyıl Klâsik Türk Şiiri'nin Nüktedan Bir Mevlevî Şâiri: Tokat'lı Kânî", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara 1987
- Sırrı Akıncı**, "Hekimoğlu Ali Paşa ve Kânî Efendi", *Hayat-Tarih Mecmuası*, Ekim 1971, C.2, S.9, s.17.
- Şefkat**, *Tezkire-i Şefkat*, İstanbul 1259, vr.59b
- Şehabettin Süleyman**, *Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye*, İstanbul 1328, s.231-232.
- Şemseddin Sâmî**, *Kâmusu'l-A'lâm*, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996. C.4, s.3187
- Şeyhülislam Arif Hikmet**, *Mecmuâtü't-Terâcim*, İstanbul 1254, vr. 55ab.
- Vakanüvis Mehmed Edip Efendi**, *Târih-i Edib*, İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümü, No:3220, vr:116 v.d.